

Пытанне зусім не простае ...

Якім было імя Скарыны? — гэта адно са складаных пытанняў скарыназнаўства, і яго нельга звесці толькі да лінгвістычных пошукаў у адносінах да імя Францыск. Вядома, што Скарына нарадзіўся ў праваслаўным Полацку, што продкі яго мелі праваслаўныя імёны. З гэтага вынікае, што і ў яго першапачаткова было іншае імя, бо праваслаўнага імя Францыск няма.

Пытанне аб праваслаўным імёні не фармальнае, бо ў імёні чалавека, асабліва мінулых стагоддзяў, яго нацыянальныя-культурныя карані. Беларускі вучоны быў цесна звязаны з традыцыямі роднага народа, які шмат стагоддзяў трымаўся праваслаўя і змагаўся за яго захаванне ва ўмовах прыцянення з боку рымска-каталіцкай царквы. Выданні Скарыны задуманы і надрукаваны менавіта ў адпаведнасці з вострымі патрэбамі часу дзеля духоўнага і маральнага ўмацавання «люду простага паспалітага» праваслаўнай Беларусі.

На праваслаўныя характарыстыкі арыентацыю выданняў Скары-

ны звярнулі ўвагу ў XIX ст. В. Віктараў, вядомы даследчык П. Уладзіміраў, пазней акадэмік Я. Карскі. Гэта пацвярджае і зроблены намі тэксталагічны аналіз прадмоў Скарыны («Весці АН БССР». Серыя грамадскіх навук, 1985, № 3), і сам склад выдадзеных ім кніг: у скарынінскіх прадмовах да Бібліі выкарыстаны творы ўсходняй патрыстыкі, даводзяцца хрысціянскія догматы без пазнейшых каталіцкіх дапаўненняў, «Малая падарожная кніжка» ўяўляе сабою зборнік адпаведных богаслужэбных тэкстаў, у ёй змешчаны праваслаўны «Сімвал веры», ёсць малітва «за праваслаўных хрысціян» без абавязковага для католікаў і ўніятаў упамінання імя папы рымскага, дадзены «Месяцаслоў» з імёнамі праваслаўных святых. Змест яе сведчыць аб добрым веданні самой традыцыі складання праваслаўных царкоўных кніг (па сутнасці гэта традыцыйны Псалтыр з наследаваннем). У перакладзе Бібліі адчуваецца глыбокае веданне і

выкарыстанне славянскіх спісаў ад часоў Мяфодзія і Кірылы.

Сувязь Скарыны са славянскай кніжнай традыцыяй — менавіта ў ягоным паходжанні з Полацка, які быў апорай праваслаўя на Захадзе і ў гэтым сэнсе меў нават прывілеі ў Вялікім княстве Літоўскім. Тут знаходзіліся і слаўныя бібліятэкі Полацкага праваслаўнага Сафійскага сабора і Праддечанскага манастыра. Каталіцкая місія бернардзінцаў толькі з'явілася ў Полацку і вяла сябе талерантна: ад пераходзячых у каталіцтва праваслаўных яшчэ не патрабавалася перахрышчвання, захоўвалася права на праваслаўнае прычашчэнне і абрады. Гэта адпавядала патрэбам тых нямногіх палачан, што ў мэтах кантактаў з Захадам прымалі каталіцтва. Таму верагоднай здаецца версія польскага даследчыка Кантака, што сям'я полацкага купца Скарыны прыняла каталіцтва. Гісторыя захавала праваслаўныя імёны бацькі і брата першадрукара — Лука і Іван. Якое імя на-

быў ён сам у праваслаўным хрышчэнні ў маленстве, дакладна невядома. Сваё другое імя — Францыск — падлетак мог атрымаць ад бернардынцаў, што і дапамагло яму набыць веды ў латыні і вучыцца пазней у заходніх каталіцкіх універсітэтах.

Але адкуль з'явілася ў творах мастацкай літаратуры, у навуковых працах, у кінафільме і нават на помніку ў Полацку імя Георгій? П. Уладзіміраў у сваёй вядомай манаграфіі 1888 года піша: «Скарына па акту XVI ст. называецца другім імем Георгій». Звесткі ўзяты даследчыкам са зборніка М. Круповіча «Собрание государственных и частных актов Виленской археологической комиссии» (1868, ч. 1), дзе змешчаны граматы караля Жыгімонта (Сігізмунда I). У адносінах да Скарыны ў адным месцы напісана «Georgij Franciscij Scorina» — Георгій Францыск Скарына. Гэта дало падставу лічыць першым імем вучонага Георгій. У 1925 г. польскі гісторык Г. Лаўмянскі выказаў думку, што перапісчык граматы зрабіў памылку, напісаўшы замест «egregium» (выдатны, вельмі шановны) «Georgij», бо нідзе больш гэта імя не сустракаецца. Такі «вольнасны» падыход быў прыняты далёка не ўсімі даследчыкамі і шмат гадоў пісалі два імені. Гэта было замацавана ў 1967 г. пастановай бюро аддзялення

грамадскіх навук АН БССР — пісаць пры поўным найменні Францыск (Георгій) Скарына, пры скарочаным — Францыск. Апошнія дзесяць гадоў вучоныя ў сваіх працах пішуць адно імя — Францыск. Аргумент — «ніякай будзе так, як у кнігах Скарыны»...

Версію аб імені Георгій у 1978 г. зноў праверыў М. М. Ульянін (рукапіс у архіве МДА). Ён звярнуў увагу на тое, што прыметнік «egregium» стаіць у грамаце не адрозна перад імем «Franciscum», а разам з другім прыметнікам «famatum» (слаўны) — «egregium et famatum Franciscum Scorina» і напісаны, як і «famatum», з малой літары, у той час, як у другой грамаце «Georgij» стаіць адрозна перад «Franciscij» і напісаны з вялікай літары, як і другія імёны (прычым адназначна) — «Georgij», а не «georgij», як чамусьці піша Казбярук). Аўтар лічыць, што былі два імені Георгій і Францыск, і яны змешчаны ў грамаце ў сувязі з яе асаблівай важнасцю, бо яна рабіла Скарыну падуладным толькі каралю і незалежным ад другіх улад і сцвярджала ягоныя правы як для Полацка, дзе яго ведалі з маленства як Георгія і дзе была маёнасць яго родных, так і для Вялікага княства Літоўскага і замежных краін — як доктара Францыска Скарыны. Сваю версію аб імені Георгі

ёй ён падмацоўвае вядомай гіпотэзай М. Шчанаціхіна: Скарына нарадзіўся ў дзень сонечнага зацьмення і таму на яго асабістым знаку («гербе») выява спалучанага сонца і месяца. Ён звернуў дату зацьмення 6(21) сакавіка 1486 г. з праваслаўным календаром («святцамі») і знайшоў, што ў гэты дзень адзначаецца памяць святага Георгія Амастрыцкага, а значыцца, Скарыне маглі даць менавіта імя Георгій, бо праваслаўныя ў тыя часы давалі імёны па «святцах», па дню, у які нарадзілася дзіця або яго хрысцілі.

Імя Георгій застаецца ў навуцы як гіпотэза, якая дакументальна ў друку не адкінула. Можна было і іншае імя. Патрэбен пошук, таму, мусліць, А. Мальдзіс на пытанне: «якім жа ўсё ж такі было першае праваслаўнае імя Скарыны?» адказаў у час Скарынінскіх чытанняў: «Гэта мы будзем ведаць, калі знойдзем метрычны запіс».

За апошні час пачала чамусьці распаўсюджвацца думка, што імя Францішак больш беларускае, чым Георгій. Спасылаюцца на імя Багушэвіча, які жыў у XIX ст., калі ў Беларусі было ўжо шмат католікаў і аднаведных імёнаў, што не мае ніякага дачынення да жыхароў Полацка часоў Скарыны. Пэрт Ге-

надзь Бураўкін нават так гаворыць ад імя першадрукара ў пазме «Ленін думае пра Беларусь»: «Ты мне, мой горад, даруй, што ціхае імя Францішак я памяню на няяскае, гучнае імя Георгій» (!). Між тым вядома, што па сваім паходжанні абодва імёны не славянскія, не беларускія. Георгій — імя хрысціянскага пакутніка IV ст. Георгія Пераможцы, якое атрымала на славянскай глебе свой варыянт «Юрый». Імя каталіцкага святага XII ст. Франціска Асізскага з'явілася на Беларусі значна пазней. Назваць імя Георгій — Юрый (Юрась, Юрачка) «няяснім» няма ніякай падставы.

Паўстае пытанне, чаму Скарына ў сваіх выданнях так падкрэслівае шляхам настойлівага паўтору імя Францыск і годнасць «доктар»? Тут, мусліць, варта падумаць над версіяй Ульяніна, што першадрукар робіць гэта ў мэтах абароны сваіх кніг і выдавецкай справы ва ўмовах вострай канфесійнай барацьбы: ён свядома падкрэслівае сваю незалежнасць ад праваслаўнай царквы — я вучоны, самастойны выдаўца! Да таго ж Скарына ведаў лёс кракаўскага першадрукара Ш. Фіэля, які выдаў у 1491 г. славянскія кнігі для праваслаўных і трапіў у рукі інквізіцыі. Версія верагодная, бо і сам Скарына не закон-

чыў сваю справу і мусіў эміграваць з Вільні ў Прагу.

Гіпотэзы розныя, але наша мэта — напамінаць аб існаванні ў Скарыны першага імені, каб у захапленні лінгвістычнымі пошукамі нанонт напісання Францыск ці Францішак не адбылося часам смяжэння біяграфіі першадрукара.

Што датычыцца націску ў слове Скарына, то яго змена адбылася ў 1977 г. на прысвячэннях Скарыне «Фёдаруўскіх чытаннях» у Маскве. Вядомы знаўца старажытнай гравюры і кнігі рускі акадэмік А. Сідараў у сваім апошнім выступленні палыміяна ўшанаваў памяць Францыска Скарыны, падкрэсліў яго еўрапейскае значэнне і папрасіў дакладчыкаў з Беларусі гаварыць не «па-хатняму» Скарына, а Скарына ў адпаведнасці з лацінскім гучаннем прозвішча. Тады і згадзіліся на гэты лацінізаваны варыянт. Думаецца, варта і далей ужываць адзін, а не падвойны націск як гэта прапануе Казбярук. А вось што трэба змяніць, дык гэта надпіс на помніку Франціску Скарыне ў Полацку: трэба даць яго на беларускай мове, на той мове, якую так любіў, шанаваў і лічыў роднай наш слаўны першадрукар, гуманіст і патрыёт.

В. ДЫШЫНЕВІЧ,
бібліограф.